

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT SEMPOZYUMU

18-19 Kasım 2009

TEBLİĞLERİ

İSTANBUL 2010

DÂRÜLFÜNÜN İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİNDE YER ALAN "SANAT VE DİN" KONULU MAKALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Tahir ÖZTÜRK*

GİRİŞ

“Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Dergisinde Yer alan "Sanat ve Din" Konulu Makalenin Değerlendirilmesi” başlıklı bildirimize başlarken aşağıdaki bilgileri vermek suretiyle giriş yapmanın doğru olacağını düşünüyoruz.

Dârülfünûn’un açılması 1846 yılında başlayan denemeler sonunda “Dârülfünûn-ı Şâhâne” adıyla II. Abdülhamit (ölm. 1918) döneminde 30 Ağustos 1900’da gerçekleşti. Dârülfünûn’un bünyesinde İlahiyat Şubesi (fakültesi) de bulunmaktaydı. Dârülfünûn’un İlahiyat Şubesi Âli kısmı, 1914’te İstanbul’da bulunan medreseler “Dâru’l-Hilâfeti’l-Aliyye Medreseleri” adıyla toplanırken buraya devredildi. Daha sonra bu kısım, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile İstanbul Dârülfünûn’u bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi’ne bağlandı. Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi’nin süreli yayını durumundaki “Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası” adındaki dergi varlığını 1925-1933 yılları arasında düzenli olarak sürdürdü ve bu süre içerisinde 25 sayı yayınlandı.¹ Bu yayınlar arasında İslam ilimlerinden felsefeye, sosyolojiden dinler tarihine, biyografilere ve sanata kadar birçok konuda tercüme ve telif makalelerin yer aldığını görüyoruz. Sanat ile doğrudan ilgili makalelerin listesi şu şekildedir:

1. “Türk San’atlarının Tetkikine Medhal” İsmail Hakkı (Baltacıoğlu); 1926, Sene 1, Sayı 2, s. 136-157+46 Resim.
2. “Türk Yazılarının (Hatlarının) Tetkikine Medhal” İsmail Hakkı (Baltacıoğlu); 1927, Sene 2, Sayı 5-6, s. 111-136 (+45)
3. “İran Tarih-i Edebiyatı Namındaki Eser Hakkında” Nurettin (Avni Sêlçuk); 1928, Sene 2, Sayı 7, s. 137-153.
4. “Sanat ve Din” Giovanni Gentile (Çev.) Halil Nimetullah (Öztürk); 1928, Sene 2, Sayı 9, s. 172-192.
5. “Mimaride Kübizm ve Türk An’anesi” İsmail Hakkı (Baltacıoğlu); 1929, Sene 3, Sayı 11, s. 110-131.
6. “İslam Dünyasında Resmin Menşe’leri” Thomas Arnold (Çev.) Hilmi Ömer (Budda); 1930, Sene 4, Sayı 16, s. 1-19.
7. “Acem Resmi” Hilmi Ömer (Budda); Yazarı belirsiz, 1931, Sene 5, Sayı 18, s. 16-67.
8. “Resimde Kübizm ve Türk An’anesi” İsmail Hakkı (Baltacıoğlu); 1931, Sene 5, Sayı 19, s. 33-48.

“SANAT VE DİN” ADLI MAKALE

“Sanat ve Din” adlı makalenin orijinal metni, müellifi ve son olarak mütercimi hakkında bilgi vermek değerlendirmemizin ilk kısmını oluşturacaktır.

Makale, telif bir çalışma olarak ilk defa, Fransızca olarak “*Art et Religion*” adıyla “*Revue de métaphysique et de moral*” dergisinde, 1923’te yani yıl 30, sayı 40, sayfa 477-496 yayınlanmıştır. Anılan dergi 1893 yılından bugüne kadar çıkmakta olan Fransız felsefe dergisidir. Makalenin müellifi Giovanni Gentile (1875-1944) Mussolini için faşizm ile ilgili “Faşizmin Doktrini” adlı çalışmayı yapıp “faşizmin filozofu” olarak anılan; etkincilik kuramıyla tanınan İtalyan idealist felsefeci, eğitimci ve devlet adamıdır. Gentile, bir başka felsefeci olan Benedetto Croce ile birlikte, Hegel idealizminin İtalya’da “Yeni Hegelcilik” adı altında hüküm sürmesini sağlamıştır. Başlıca eserleri *Marx’ın Felsefesi*, *Hegelci Diyalektik’in Reformu*, *Felsefi Bir Bilim Olarak Eğitimbilimin Özeti* ve *Sanat Felsefesi*.²

Anılan makaleyi, yayımlandıktan 5 sene sonra yani 1928’de, “Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası”nda “Sanat ve Din” adıyla ve Halil Nimetullah’ın çevirisiyle görüyoruz. Halil Nimetullah (Öztürk) (1880-1957) İstanbul’da Hukuk tahsili yaptıktan sonra Paris’te felsefe okudu. Dârülfünûn’da “felsefe ve içtimaiyat” dersleri okuttu. Aynı dönemde müderris vekili ve/veya müderris olarak Dârülfünûn’un İlahiyat şubesinde “Din-i İslam

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Din Müsikisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ “Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası” hakkında geniş bilgi için Hamit Er’in “İstanbul Darülfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları” (1993) adlı eserine bakılabilir.

² Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 592,593.

Tarihi” derslerine girdi.* Dârülfünûn’un üniversiteye dönüştürülmesinden sonra liselerde felsefe öğretmenliği yaptı. Dil devriminden sonra Türkçe’nin yabancı kelimelerden arınması konusunda araştırmalar yaptı ve yazılar yayınladı. Türk Dil Kurumu’nda eski metinler üzerinde çalıştı. Halil Nimetullah’ın bildirimizin konusu olan çevirisinden başka “Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası”nda 4 makalesi daha bulunuyor.

Bunlar: Fransız felsefeci, sosyolog ve etnolog olan Lévy-Bruhl’e (1857-1939) ait makalelerdir. “*Aşağı Cemiyetlerde Zihin Fonksiyonları*” adlı makalesinin çevirisi (1929, sene 3, sayı 12, s. 41-60 ve sayı 13, s. 34-54) “*Auguste Comte’un Felsefesi*” adlı makalesinin çevirisi (1931, sene 5, sayı 19, s. 49-65) ve “*Başlangıç*” adlı makalesinin çevirisi (1933, sene 6, sayı 25, s. 1-39)dir. Halil Nimetullah’ın bunlardan başka birçok dergide (Dârülfünûn Edebiyat Mecmuası, Milli Mecmua, Devrim Gençliği, Türk Dili, Akın, Türk Yurdu, Varlık, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Dil Davamız ve Ergene) başta felsefe ve dil konuları olmak üzere çeşitli konularda yayınlanmış makaleleri de mevcuttur.

Bu açıklamalardan sonra konumuz olan makaleye geçebiliriz.

“Sanat ve Din” adlı makale orijinal metninde olduğu gibi 8 bölümden oluşmaktadır. Yapacağımız bazı alıntılarla –ki biz alıntıları Halil Nimetullah’ın Osmanlı Türkçesi çevirisini esas alarak yapacağız. Bölümlerde özetle şunlar anlatılmaktadır:

Birinci bölümde genel olarak çocukta oluşan sanat duygusu anlatılmıştır. Gentile’ye göre “sanat, gerek nazari teemmüle ve gerekse tecrübî müşahedeye, ruhî faaliyetin en saf ve hakikaten ibtidâî bir şekli gibi görünür” (Sanat, gerek teorik düşünmeye ve gerekse deneysel gözlem için, ruhsal faaliyetin en saf ve hakikaten ham bir şekli gibi görünür.) “Çocuk ruhu Froebel’in* nâfiz bir fetanetle müşahede ettiği vechile fiil (action) içinde yükselir taşar.” (Çocuk ruhu Froebel’in tesir eden bir zihin açıklığıyla gözlemlediği şekilde aksiyon içinde yükselir taşar.) “Sanatkârın gayesi ve tasavvur ettiği servet, ruhunun samimi derinliklerinde medfûndur.” (Sanatçının amacı ve tasarladığı zenginlik, ruhunun içten derinliklerinde gömülüdür.) “Alp boğazlarında inleyen kasırga güzellikleriyle bahr-i muhitin mâiy’ dağları üzerinden yükselen fırtına güzellığının bile mebde’i ve menbaı olan sanattan başka bir şey değildir.” (Alp Dağları geçitlerinde inleyen kasırga güzellikleriyle, okyanusun sudan dağları üzerinden yükselen fırtına güzellığının bile başlangıcı ve kaynağı sanattan başka bir şey değildir.)

İkinci bölümde genel olarak sanat, parça-bütün ilişkisi içinde ele alınmıştır. “... sanat manevî faaliyetin en-füsî şeklidir.” (...sanat manevi faaliyetin içsel şeklidir.) “Felsefi fikirler ne kadar umumiyete (généralité) irtika ederlerse o kadar fazla gerçek (vrai)e yaklaşırlar, şairane fikirler ise bilakis, ne kadar hususiyetlere (les particularités) tenezzül edebilirlerse o kadar sahih (certain) olurlar.” (Felsefi fikirler ne kadar genele dayanırsa o kadar fazla gerçeğe yaklaşırlar; şairane fikirler ise aksine, ne kadar özele inebilirse o kadar kesin olur.) “Benedetto Croce*, sanat bir hadisedir bir hüküm değildir demişti. ... Croce’nin pek doğru olan bu nazariyesi, bedüyyât tetkiklerine ve sanat tenkitlerine pek çok vuzuh ve bir hayli yeni nukat-ı nazar getirmiştir.” (Croce’nin pek doğru olan bu teorisi, estetik araştırmalarına ve sanat eleştirilerine pek çok açıklık ve bir hayli bakış açıları getirmiştir.) “Şair, şair olarak doğar ve fakat şair olunmaz... Hakiki sanatkâr bazen başkalarının tenkidleriyle meşgul olmazsa da kendi eser-i sanatını mutlaka tenkit eder ve tenkit bir cismin gölgesi gibi kendi eserlerinden hiçbir zaman ayrılmaz.” (Gerçek sanatçı bazen başkalarının eleştirileriyle meşgul olmazsa da kendi sanat eserini mutlaka eleştirir ve eleştiri bir cismin gölgesi gibi kendi eserlerinden hiçbir zaman ayrılmaz.)

Üçüncü bölümde genel olarak sanatın teorik ve pratik yönü vurgulanmıştır. “Yazmak, resim yapmaktır... suretiyle sanatkâr olunur, fakat aranan gayeye vasıl olmak için pek iyi tertip edilmiş bir teşebbüsün rişelerini tanzim etmek suretiyle de sanatkâr olunur. Birisi veznini (mesuré) bir soneye; diğeri uzun bir şiire; üçüncüsü de bir harp veya ihtilale verecektir.” (Yazmak, resim yapmak vs. suretiyle sanatçı olunur, fakat aranan amaca ulaşmak için çok iyi düzenlenmiş bir teşebbüsün bağlarını düzenlemek suretiyle de sanatçı olunur. Birisi veznini bir soneye, diğeri uzun bir şiire, üçüncüsü de bir harp veya ihtilale verecektir.) ... “Dante* İlahi Mudhike’sini yazdığı vakit kendi insan ve İtalyan vazifesini ikmal ve ifâ ettiğinin farkında idi.” (Dante İlahi Komedyası’nı yazdığı zaman kendi insan ve İtalyan vazifesini tamamladığı ve yerine getirdiğinin farkındaydı.)

* Halil Nimetullah’ın müderris ve/veya müderris vekilliği yaptığı hakkında bilgi için kaynak kişiler Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Prof. Dr. Emre Dölen’dir.

* Friedrich Wilhelm August Fröbel veya Froebel (1782-1852) Alman pedagog. Bugün “Anaokulu” adıyla hizmet veren kurumu “Çocuk bahçesi” anlamına gelen “Kindergarten” kelime ve terimini yaratıp 1837’de ilk olarak kuran Froebel’dir. (M.T. Ö.)

* Benedetto Croce (1866-1952): İtalyan filozof. Temel eserleri şunlardır: *Estetica come Scienza dell’Espressione e Linguistica Generale* (İfadenin Bilimi ve Genel Dilbilim Olarak Estetik), *Filozofia dello Spirito* (Tîn Felsefesi) ve *Etica e Politica* (Etik ve Siyaset)(M.T. Ö.)

* Dante Alighieri (1265-1321)İtalyan edebiyatçı. En önemli eseri, *La Divina Commedia* (İlahi Komedyası)’dır. (M.T. Ö.)

Dördüncü ve beşinci bölümde genel olarak sanat eserinin değeri üzerinde durulmuştur. “Sanat tamamen kendisine ait olan bir âleme ... ve bütün âlemler gibi namütenahi olan bir âleme mâliktir.” (Sanat tamamen kendisine ait olan âleme ... ve bütün âlemler gibi sonsuz bir âleme sahiptir.) “Zira sanatkâr unvanına bihakkın liyakat kesbeden bir kimse, fikrini mevzuuna yabancı olan her şeyden nez’ etmeyi veya henüz ona karşı lakayt kalabilmeyi bilmek mecburiyetindedir.” (Çünkü sanatçı unvanına hakkıyla liyakat kazanan bir kimse, fikrini, konusuna yabancı olan her şeyden ayırmayı veya ancak ona karşı kayıtsız kalabilmeyi bilmek zorundadır.) ... “İşte sanatkârın sırrı buradadır.” (İşte sanatçının sırrı buradadır.) “Sanatkârın söylediği şey eğer kendisi için gerçekse cidden gerçektir ve bu sebepten de kıymetlidir ve güzellikle muttasıftır.” (Sanatçının söylediği şey eğer kendisi için gerçekse cidden gerçektir ve bu sebepten de değerlidir ve güzellikle nitelendirilmiştir.) “Hiç şüphesiz Homer’in* veya Virjil’le^o Leopardi’nin^o şüirlerini anlayacak bir halde bulunmak için diğer bir lisanî ve tarihî hazırlık lazımdır.” “Sanatta, ne terakki ve ne tarih vardır.” (Sanatta ne ilerleme ve ne tarih vardır.)

Altıncı ve yedinci bölümde genel olarak sanatın dinle olan münasebetine değinilmiştir. “.. sanat ve din iki kutb-u mutearız gibi görünür.” (... sanat ve din iki zıt kutup gibi görünür.) ... “Şair âlemini kendi kalbinde bulur. Bir aziz ise kalbinde boşluktan başka bir şey bulmaz ve gözlerini uzak semalara çevirir.” “Vico için ilk şairler, ilahiyatçı şairlerdir.” “... müz^o (muse) şaire ilhamda bulunur ve şair de bu ilhamı başkalarına nakleder ve ilham almış olanlardan mürekkebe bir silsile teşkil eder. Peygamberler ve ilahi ilhama mazhar olanlar gibi onların aklını almak ve onları vekil ithaz etmek suretiyle Allah bize öğretmek istemiştir ki, bize hârik-ül-âde şeyler söyleyen kendileri değildir. Zira onların bu sözleri esnasında akliselimleri yerinde değildir. Onlar Allah’ın birer uzvudurlar. Ve Allah bize onların ağızından cevap eder.

Sekizinci ve son bölümde genel olarak sanatın ruhsal yapıyla olan münasebeti vurgulanmıştır. “Sanat, ruhta tabiattır. Yani vasıtasızlıktır. Fakat bu aynı vasf umumiyetle tabiatın ve ilahinin de vasfıdır.” “din olmayan sanat yoktur. Sanatkârın ruhunu kendi âlem-i hasına, insanı ulûhiyete bağlayan rabitalarla bağlayamayan hiçbir sanat yoktur. Şu halde şuur-u beşeriyenin muhtevay-ı dinisine lakayt olan bir sanat ancak zahiren mevcut olabilir. Gayrı dini bir sanat yani, sanatkârın bütün şahsiyetini fiilen teshir etmeyen ve sanatkârın ruhunu, azizin ruhunu istila eden bir Allah gibi kaplamamış bulunan bir sanat tamamen zavâhirden ve sun’iyeden ibarettir yani ruha karşı hakiki bir günahur. Hakiki sanatkâr, sanatına ciddiyetle sarılmış ve sanatına iman edilmiş olan sanatkâr esaslı bir surette dindar bir ruhtur: gerçek şe’niyyetten mutlak şe’niyyetten ve tabi ki bir aziz gibi küllî şe’niyyetten başka bir şey tanımayan bir feylesof gibi dindardır. Hatta feylesoftan daha fazla dindardır, zira sanatkârın küllî şe’niyyeti feylesofunki gibi vasıtalı düşünülmüş ve kendi tarafından idare edilmiş değildir, belki sanat ilahi bir irade gibi bütün kudretiyle onu idare eder.”

Gentile, sanatı, tabiattan insana bir yelpaze içinde algılamış, sosyo-kültürel düzlemde savaş ve ihtilale varan eylemleri bile bu bağlamda değerlendirmiştir. Gerçek sanat O’nun için tanrısal, gerçek sanatçı ise hakiki dindardır.

TESPİT EDEBİLDİĞİMİZ HATALAR

Yukarıda belli alıntılar aktardığımız makalede Halil Nimetullah, makalenin künyesini dipnotunda sayı 40 yerine 4 olarak verirken alıntı yapılan dergi sayısının sayfasından hiç bahsetmemiştir. Halil Bey, çevirisinde bazı kavram, kişileri bazen Osmanlıca Türkçesiyle birlikte Fransızcasını bazen de sadece Fransızcasını Latin alfabesiyle metin içerisinde vermiştir. Örnek “spiritualiste/maneviyatçı.” “Benedetto Croce”. Biz makalenin Fransızcasını bularak karşılaştırma imkânı bulduk.* Kelimelerin karşılıkları verilirken baskı hatası veya dikkatsizlikten kaynaklandığını düşündüğümüz hatalara rastladık. Bir örnek verelim^o: Metin içerisinde Latin alfabesiyle “Orleudo

* Orijinal metinde “Homère”, tercümede “Homer” olarak yazılan şahıs Homeros (M.Ö. 8. yy. ?)tur. Homeros, İlyada (Iliad) ve *Odisseia* (Odysseria) Destanlarının derleyicisi veya yaratıcısı olduğu kabul edilen şahsiyettir. (M.T. Ö.)

^o Orijinal metinde “Virgile”, tercümede “Virjil” olarak verilen şahıs Publicius Vergilius Maro veya Virgil (M.Ö. 70-19) adıyla bilinen Romalı şairdir. Virgil, Roma İmparatorluğu’nun destanı olarak kabul edilen *Aeneis*’in yazarı ve Dante’nin İlahi Komedyası’nda ana karakterlerden biridir. (M.T. Ö.)

^o Orijinal metinde “Leopardi”, tercümede “Leopardi” olarak verilen şahıs Giacomo Leopardi (1798-1837) adında İtalyan şair, filozof ve filologdur. Eserlerinden bazıları şunlardır: *I Canti* (Şarkılar), *Operette Morali* (Hisseli Kissalar) (M.T. Ö.)

^o Orijinal metinde “Muse (tekil), Muses (çoğul)”, tercümede “muz/müz veya çoğul olarak Latince Muses” şeklinde kullanılan ifade, Yunan mitolojisinde mevcut 9 ilham perisi olan Muslar veya Müzlerdir. (M.T. Ö.)

^o Orijinal metne ulaşmamız konusunda A.B.D.’de görev yapan Doç. Dr. Elif Andaç’tan, metin karşılaştırmasında (Fransızca orijinal metinle Osmanlı Türkçesi çevirisi arasında) değerli hocamız Prof. Dr. Ahmet Suphi Furat ve Prof. Dr. Ahmet Kavas’tan yardım aldık. Kendilerine müteşekkiz.

^o Tespit edilen diğer kelimeler için metnin sonuna tablo ilave ettik.

Mnomoato” olarak yazılan İtalyan Rönesans edebiyatçılarında Matteo Maria Boiardo'nun (1441-1494) epik şiiri “Orlando Innamorato”dur. Bir başka örnek de kavram karşılığı verilirken yapılan hatadan: Orijinal metinde “transcendant”³ yani “aşkın” kelimesine karşılık olarak “berrâni” kelimesi verilmiştir.⁴ Berrâni kelimesinin karşılığı sahrâ ve kira ait, yabancı; hâricî; şer’î hükümlere riayet etmeyen demektir.⁵ Oysa kelimenin karşılığı “müteâl” olarak verilmeliydi.⁶ Aşağıda verdiğimiz tabloda tespit edebildiğimiz bu hataları gösterdik.

Tablo

Kelime(ler)nin Croce'nin Orijinal Metnindeki Şekli	Kelime(ler)nin Nimetullah'ın Tercümesinde Verilen Şekli	Kelime(ler)nin Croce'nin Orijinal Metnindeki Şekli	Kelime(ler)nin Nimetullah'ın Tercümesinde Verilen Şekli
matérialiste	materialiste	théorie	theorie
Pensable	pensaable	réalité-valeur	realité-valeur
le monde pensé	le monde pensée	projection	prnjection
satisfaction	satisfation	l'ingérence	ingerérence
réalité objective	réalités objective	mesure	mésure
l'activité subjective	activicté objective	énergique	energique
d'atéleologique	athéléologique	tonale	tonal
la forme corrélative	forme correlat ive	le jugement proprement dit	jugemeut proprem entdite
généralités	généralité	poeta nascitur	poeta nasc tur
les particularités	les particularites	Orlando innamorato	Orleudo Mnomoato
Certain	certaincs	extrinsèque	extrinseque
Intelligere	intelliger	transcendant	transendale
l'individualité immédiate	individualité immedlate	l'Être suprême	L'etre suprême
la fonction universalisatrice	la fonction universalsatrice	égocentrique	egocentrique
l'esprit	esrpjit	Muse	mus
immédiateté	immediadité	l'enthousiasme	enthouciasme
le moment initial	le moment inital	Corybantes	Corybentes
extra-spirituelle	extra-spir tuelle	Les Bacchantes	bacchantes
Sensation	seusation	des Muses	Musés
subjectivité	seudjctivte	l'instant	instsnt
l'impensabilité	impensalbibté	jugement	gugement
un je ne sais quoi	unje ne sais quoi	caractéristiques	garacteritiques
synthèse a priori	synthesé a priori	moment esthétique	moment esthetique

³ Gentile, Giovanni; “Art et Religion”, Revue de métaphysique et de moral, Sene 30, Şayı 4, 1923, s. 489.

⁴ Nimetullah, Halil; “Sanat ve Din”, *Dâriülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul: Sene 2, Şayı 9, 1928, s. 185.

⁵ Devlilioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, 1997, s. 89.

⁶ A.g.e.; s. 758.